BOTH NOÉMI ZSUZSANNA*

„A SZÉKELYEK MÚLTJÁNAK MARXISTA FELTÁRÁSÁÉRT”
PROGRAMADÓ ÍRÁSOK A SZOCIALIZMUS IDŐSZAKÁBÓL

Kulcsszavak: Imreh István, történetírás, székelység, szocializmus

FOLYAMATOSSÁG ÉS MEGSZAKÍTOTTSÁG

Egyed Ákos egy 1987-ben megjelent írása szerint: „a mai romániai magyar nemzetiségi történetírás gyökerei közvetlenül a két világháború közötti időkre nyúlnak vissza. Kelemen Lajos az Erdélyi Múzeum legjobb hagyományait vitte tovább, Bányai László a Korunk marxista történetírását képviselte, Venczel Józsefnek és munkatársainak a falukutató társadalomtörténeti irányzatot sikerült átmenteni”.¹ Amennyiben ezt elfogadjuk, Imreh István munkássága a venczei hagyaték örökségének továbbgondolásaként értelmezhető. Pályatársaitól eltérően, esetében a gazdaság- és társadalomtörténet iránti érdeklődés nem az 1945 utáni „kényszerpálya” következménye, hanem képzettségének és tágabb szakmai szocializációjának eredménye volt.²

A háromszéki Sepsiszentkirályon és Sepsibodokon töltött gyermekkorú évek után, melyek rendkívül fogékonyra tették a parasztság problémái iránt, Imreh István középiskoláit Kolozsváron és Brassóban végezte. Ezekben a két világháború közötti erdélyi magyar falukutatók (Erdélyi Fiatalok, Hitel, Brassói Lapok) szempontjából is jelentős városokban eltöltött évek számára a népi írók mozgalmával és a Dimitrie Gusti köré tömörülő monografikus szociológiával való első találkozás élményét hozták. A második bécsi döntést követően Imreh István a Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karára iratkozott be, székel közösségek történetével foglalkozó kutatásával pedig 1943-tól az Erdélyi Tudományos Intézet (ETI)³ ösztöndíjasa lett. Ugyanebben az évben vett részt a szakirodalomban gyakran „Dimitrie Gusti legjobb magyar tanítványaként emlegetett” Venczel József irányításával lezajlott falukutatáson, ami későbbi munkássága szempontjából is meghatározónak bizonyult.⁴ A történelmi Szolnok-Doboka vármegyében (ma Kolozs megyében) fekvő Bálványosváraán végzett falukutatásra 1941 nyara és 1944 januárja között került sor. A Venczel József által

* BOTH NOÉMI ZSUZSANNA (1990), a Babeş-Bolyai Tudományegyetem „Történelem, Civilizáció, Kultúra” Doktori Iskolájának hallgatója. E-mail: bothnoemizsuzsanna@gmail.com

1 NAGY Áron (Egyed Ákos): *A romániai magyar történetírásról*. História IX(1987). 3. sz. 29.

2 Lásd bővebben: PÁL Judit: *Az erdélyi társadalomtörténet-írás helyzete 1945 után = Tudomány és ideológia között. Tanulmányok az 1945 utáni magyar történetírásról*. Szerk. ERŐS Vilmos-TAKÁCS Ádám. ELTE Eötvös, Bp., 2012 (Talentum sorozat 13). 44.

3 Az ETI-re vonatkozóan lásd BENKŐ Samu: *Az Erdélyi Tudományos Intézet*. Valóság XXXV(1992). 4. sz. 62–72.

4 Imreh István váraljai élményeiről a Kolozsvári Magyar Diákok Szövetségének újságában beszámolót is megjelentetett. Lásd IMREH István: *Közigazdászok Bálványosváraán*. Március II(1943). 5. sz. 11–12 (a továbbiakban IMREH: *Közigazdászok Bálványosváraán*).

kidolgozott módszerek szerint zajló munkában⁵ a kolozsvári egyetem különböző szakos hallgatói vettek részt. A kiszállások célja Bálványosváralja monográfiájának elkészítése volt, azonban pár részletkérdést feldolgozó tanulmány megjelenésétől eltekintve a vállalkozás az anyaggyűjtés fázisban megrekedt.

A kutatómunka mellett Imreh István diákévei időszakában olyan fórumokon is hallatta hangját, mint például a Kolozsvári Magyar Diákok Szövetsége (KMDSZ)⁶ székelyföldi munkaközösségének 1944 januárjában Székelyudvarhelyen megszervezett vándorgyűlése, ahol a közbirtokosság intézményéről és az aktuális társadalmi problémák megoldásának lehetőségeiről érkezett.⁷ A rendezvényen egy Székely Tudományos Intézet felállításának az igénye is megfogalmazódott, tudniillik a résztvevők úgy ítélték meg, hogy az ETI nem képes kutatásával lefedni egész Erdély területét, ezért indokoltnak tartották egy kizárólag székelyföldi problémákkal foglalkozó kutatóműhely létrehozását.⁸

A háborút követő események ismeretében az udvarhelyi tanácskozás előadójának nagyra-törő tervei idealistának tűnnek. 1945-ben az ETI szervezetileg a Bolyai Tudományegyetem kötelékébe került, elnöke az egyetem rektora, Csögör Lajos, aligazgatója pedig, prorektori minőségben, György Lajos lett. Az intézet új vezetőtanácsában helyet kapott Gaál Gábor és Jordáky Lajos, „intézeti tanárként” pedig alkalmazták Faragó Józsefet, Markos Andrást és Imreh Istvánt is. 1947-ben az ETI új igazgatójává Gaál Gábort nevezték ki,⁹ akire, miután az átszervezett Román Akadémia tagjává választották, az a feladat hárult, hogy az intézetet „beolvassza” a Román Népköztársaság Akadémiájának 1949-ben létrehozott kolozsvári fiókintézetébe.¹⁰ 1950-ben az ETI-t, az Erdélyi Múzeum-Egyesülethez hasonlóan, törvényes rendelet nélkül megszüntették.

Az 1950-es években a magyar nyelvű történelemoktatás és történelemkutatás legfontosabb intézményévé a Bolyai Tudományegyetem vált. Nem véletlen, hogy az egyetem égisze

5 A váraljai kutatás során használt módszereket Venczel József az ETI által 1941-ben megjelentetett, *A falukutatás módszerének vázlata* című írásában foglalta össze. A sokszorosítással terjesztett tanulmány az Imreh István által szerkesztett, *Az önismeret útján* című kötetbe is bekerült. Lásd VENCZEL József: *A falukutatás módszerének vázlata* = Uő: *Az önismeret útján. Tanulmányok az erdélyi társadalomkutatás köréből*. Bev. és jegyz. ellátta IMREH István. Kriterion, Buk., 1980. 53–73.

6 A diákszervezetre vonatkozóan lásd BOTH Noémi Zsuzsanna: *Diákélet a visszacsatolt Erdélyben*. BBC History. A világtörténelmi magazin VI(2016). 5. sz. 72–75.

7 A vándorgyűlésről a székelyföldi sajtó, többek között a sepsiszentgyörgyi *Székely Nép* is tudósított. Lásd a *Székely Nép* 1944-es évfolyamának január 5., 6., 8-án és 11-én megjelent számait.

8 Az előadók kiválasztásakor az idősebb és a fiatalabb generáció közötti párbeszéd volt a szervezők célja, így az idősebb nemzedéket Molter Károly, László Dezső és Teleki Géza képviselte. A fiatalabbak közül jelen volt Asztalos István, Szabédi László és Böződi György; diákként pedig Bokor Zoltán, Faragó József, Marosi Péter, Isák József, Lőrincz László, Salamon Sándor és Imreh István tartott előadást. A vándorgyűlésen elhangzott előadások zöme utóbb önálló kötetben is napvilágot látott. Lásd *Szülföldünk. A KMDSZ Székelyföldi Munkaközössége székelyudvarhelyi vándorgyűlésének előadásanyaga*. Szerk. FARAGÓ József. Székelység Lap- és Könyvkiadó Szövetkezet, Sepsiszentgyörgy, 1944.

9 1946-ban az intézet aligazgatója Imreh István lett.

10 BENKŐ: i. m. 71. Többek között Imreh István is azok közé tartozott, akik az ETI megszűnését követően az Akadémia kolozsvári fiókinstitutának munkatársai lettek.

alatt készült el a Kelemen Lajos születésének 80. évfordulója alkalmából kiadott emlékkönyv,¹¹ mely tartós hatást gyakorolt a nemzetiségi történetírás fejlődésére.¹² Az emlékkönyv mellett az egyéni munkák mozdították elő a történetírás feladatainak és módszereinek fokozatos tisztázódását.¹³

A székelység történetének kutatására vonatkozó, háború után megjelent első programadó írást 1955-ben a Román Népköztársaság Írószövetségének lapjában, az *Utunk* hasábjain jegyezte a Bolyai Tudományegyetem két tanára, Imreh István (1948–1983) és Vágó Béla (1949–1957).¹⁴ Ahogyan azt írásuk címe is jelzi (*A székelyek múltjának marxista feltárásáért*), a szerzők a „felszabadulást” és a „polgári-földesúri rendszer” megdöntését historiográfiai tekintetben is korszakhatárnak tekintették. Bözödi György a székelység történetével foglalkozó egyedüli olyan „polgári” szerzőként került említésre, „aki a haladás vonaláról vetette fel a székely társadalom fejlődésének néhány alapvető kérdését”. Ő s nyilván a *Székely bánja* című magnum opusa¹⁵ volt tehát az 1945 utáni székely történelemmel foglalkozó kutatók számára a követhető és vállalható példa.¹⁶

Szerzőink hangsúlyozták, hogy a már kiadott forrásanyag, a meglévő feldolgozások, valamint az újonnan feltárandó levéltári anyag alapján szükségképpen át kell értékelni a székely történelemre vonatkozó tudásanyagot, s ezzel párhuzamosan el kell kezdeni azoknak a terü-

11 *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. BODOR András–CSELÉNYI Béla–JANCSÓ Elemér–JAKÓ Zsigmond–SZABÓ T. Attila. Tudományos Könyvkiadó, Buk., 1957.

12 Ugyanekkor körvonalazódott a Bolyai Tudományegyetem munkaközösségében az az elképzelés, mely szerint az intézmény sajátos tudományos jellegét annak nemzetiségi mivolta kell, hogy megadja. Ahogy Bodor András és Jakó Zsigmond, az egyetem Történettudományi Karának oktatóiként ezt 1956-ban megfogalmazták: „a leginkább hiánypótló szolgálatokat az ország tudományos élete számára az Erdélyre s általában a Román Népköztársaságban élő magyar nemzetiségre vonatkozó problémakörök kutatásával tehetjük”. BODOR András–JAKÓ Zsigmond: *Történetkutatás a „Bolyai” egyetemen*. Utunk XI(1956). 27. sz. 2.

13 NAGY: i. m. 29.

14 IMREH István–VÁGÓ Béla: *A székelyek múltjának marxista feltárásáért*. Utunk X(1955). 42. sz. 2. Talán nem lesz érdektelen megemlíteni, hogy az Imreh István nyolcvanadik születésnapja alkalmából kiadott emlékkönyvben megjelent bibliográfia a szóban forgó cikk címét a következő formában adja meg: „A székelyek múltjának ... feltárásért”. Lásd Imreh István *irodalmi munkásságának könyvészete* = *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. Kiss András–POZSONY Ferenc–KOVÁCS Kiss Gyöngy. EME, Kvár, 1999. 545. Imreh István egyébként nemcsak írásban, hanem előadások formájában is kifejezésre juttatta a székely múlt feltárásáról vallott elképzeléseit. 1956. május 21-én pl. a székely történetírás feladatairól tartott előadást Marosvásárhelyen. Vö. Imreh István munkanaplója. (A leszármazottak tulajdonában.)

15 Bözödi György: *Székely bánja*. Enciklopédia, Kvár, 1938.

16 Hogy Imreh István mennyire „mestereként” tekintett Bözödi Györgyre, azt jól példázza egy későbbi levél is, melyben Imreh – Bözödi Györgyöt köszöntve – a következőket írta: „a legőszintébb, szívből jövő szavakkal köszöntelek én is. Istennek hála a »betvenkedők« sorába sorozottan is fiatal vagy, hiszen nagyon sok a dolgod. Az interjúkat olvasva igaz örömmel gondoltam arra, hogy még mi mindent teszel meg értünk, írsz meg nekünk. Manapság sokat bajlódna azzal, hogy van-e valaki aki nyomdokunkba lépjen, van-e folytatás. Nos eljátszogatam a gondolattal, hogy a te legeslegöregebb tanítványaid egyike én vagyok. Nem hízelgő ugyan az, hogy fél tucat évvel sem fiatalabb az az ifjú szív, amelyikben neked élned adatott, de szerencsére van még bőven és van fiatalabban ketyegő szerkezetű is elégséges. Aki tanítványkodik, sok mindent mesterére is bíz a maga dolgáért való felelősségből”. Erdélyi Múzeum-Egyesület (a továbbiakban EME) Kézirattára, Bözödi György kézirat hagyatéka, III. levelezés. Imreh István Bözödi Györgynek küldött levele, 1983. március 25.

leteknek a vizsgálatát is, melyek kiestek a „*polgári történetírás*” látóköréből. A széles körben elterjedt tévképzetek miatt sürgetőnek látták az eredet és a letelepedés körüli kérdések tisztázását, illetve a székely társadalom „*osztályharcának*” vizsgálatát. A hiányok számbavétele kapcsán felrötták, hogy a „*polgári történetírók*” közül „*nagyon kevesen fordultak a társadalmi fejlődés felé, elenyészően kicsiny azoknak a száma, akik a székely társadalmon belüli osztályharcokról akartak tudomást szerezni, s nem akadt történész, aki igényesebb tanulmányban foglalkozott volna a Székelyföld gazdasági fejlődésével*”.

A munkához szükséges értelmezési keretet is megadták azzal, hogy utaltak a „*román-magyar-székely testvéri együttélésre*”, továbbá a székely történelem partikularitásával kapcsolatban leszögezték, hogy „*külön kell vizsgálnunk – főleg a feudalizmus századaiban – a Székelyföld lakói történetének sajátos alakulását, jellegzetes intézményeit és azok szerepét, fejlődését az adott szakaszokban. Ez azonban nem jelenti azt, hogy e terület népeinek története elszigetelhető, kiszakítható az egész társadalom fejlődéséből. Vannak kérdések, mégpedig igen nagy számmal, amelyek csupán egy tágabb, egész Erdélyre, hazánk területének egészére, sőt Közép- és Kelet-Európa jó részére kiterjedő vizsgálattal oldhatók meg*”. Nyitva hagyták a kérdést, hogy a „*polgári forradalom*” időszakát követően van-e értelme Székelyföld önmagában való vizsgálatának. Miközben úgy gondolták, hogy a „*kapitalizmus*” korszaka csak tágabb összefüggések keretében értelmezhető, rámutattak arra is, hogy a szintézisek megírásához részletkérdéseket feltáró kutatások szükségesek.

Hogy az úgynevezett „*polgári történetírás*” hagyatékához való viszonyulás mennyire neurálgikus pontja volt az 1950-es éveknek, azt jól szemlélteti az Imreh István és Böződi György között lezajlott vita. 1956-ban a *Gazdaságtörténeti Tanulmányok* című sorozat¹⁷ első darabjaként látott napvilágot Imreh István *A majorsági gazdálkodás Székelyföldön a feudalizmus bomlásának idején* című munkája,¹⁸ melyben a Mikó család háromszéki és Felső-Fehér vármegyei egykori uradalmának 18. század végi és 19. század eleji gazdálkodásáról s ennek mentén a székely társadalom strukturális sajátosságairól értekezett. Böződi György a kötetről az *Igaz Szóban* megjelentetett bírálatában kifejtette, hogy Imreh a székelyföldi jobbágyság erdélyi viszonyokhoz mért jobb helyzete mellett érvelve hamis képet nyújt a székely társadalomról, aminek az általa felhasznált „*nemesi, földesúri szempontú munkák*” torzító perspektívája az oka. Úgy ítélte meg, hogy Imreh István az altorjai báró, Apor Károly álláspontjának illő cáfolata helyett, napilapokból vett idézetek szelektálásával és félremagyarázásával éppenséggel igazolni próbálta azt.¹⁹ Nyilvános megszólalását Böződi azzal indokolta, hogy miután a sajtóban egyre többet lehet olvasni arról, hogy „*folyik a székelység történetének feldolgozása*”, „*igen káros és veszedelmes volna, ha [Imreh István] könyvének ezt a beállítását a még tájékozatlanabb olvasók s*

17 A sorozatot az Állami Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, illetve utóda, a Tudományos Könyvkiadó 1956 és 1958 között jelentette meg. Imreh István mellett közölt még Benkő Samu, Csetri Elek, Bányai János, Jakó Zsigmond, Molnár Miklós, Kovács Géza, Kovács József és Virgil Ionescu. Nagy érdeme, hogy ösztönzően hatott a gazdaságtörténeti kutatásokra, és lehetőséget teremtett az eredmények magyar nyelvű közzétételére.

18 IMREH ISTVÁN: *Majorsági gazdálkodás a Székelyföldön a feudalizmus bomlásának idején. Adatok a 18. század végi és 19. század eleji székelyföldi nagybirtok gazdálkodásáról és a paraszti földek kisajátításáról*. Állami Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Buk., 1956.

19 BÖZÖDI GYÖRGY: *A székely úrbérek és a székely örökségföld kérdése*. Igaz Szó IV(1956). 9. sz. 1337–1344.

a fent jelzett körülmények miatt ugyancsak tájékozatlan más kutatók is, a történelemkutatás átértékelési [kiemelés tőlem – B. N.] eredményeként tekintenek”.²⁰

Mindezt Imreh István sem hagyta szó nélkül. Válaszában kifejtette, hogy Böződi olyan állítások cáfolatát kéri számon rajta, melyekről már senki nem gondolja, hogy igazak. Elutasította a hírlapokból származó források tudatos szelektálásának vádját,²¹ s állításának igazolása érdekében kötetének egy-egy passzusára hivatkozott. Böződi imént idézett kijelentésére reflektálva – rá egyébként nem jellemző – vitriolos hangnemben írta, hogy „a valóság feltárását, nem a gyors és felületen mozgó úgynevezett »átértékeléstől«, hanem a széki, családi, főkérmány-széki levéltárak szorgos kutatásaitól reméljük”.²² Nyomatékosításként – Böződi sajtóból vett idézeteire utalva – azt is hozzátette, hogy a kutatónak a társadalmi harcok során született források használata helyett a mindennapokban „termelődő” iratokra kell alapoznia.

A vitát Pataki József zárta le az *Eredmények és feladatok a székelyek történeti múltjának feltárásban*²³ című, a *Korunk* hasábjain²⁴ megjelent írásával. Ebben kifejtette, hogy a „polgári”, sőt „feudális” történetírók használata kiküszöbölendő, és bizonyos kérdések (mint például a székely örökség vagy a székely jobbágyság kérdése) megválaszolása további kutatást igényel, de Imreh István kötetét a fiatal hazai magyar nyelvű gazdaságtörténet-kutatás komoly eredményének tekintette.

A HELY- ÉS AGRÁRTÖRTÉNETTŐL A SZÉKELYEK TÖRTÉNETÉIG

A „mit” kérdésének megválaszolását követően, kisebb fáziskéséssel lehetett a „hogyanról” is gondolkodni.²⁵ Ezt a Nicolae Ceaușescu hatalomra kerülését követő politikai kurzusváltás tette lehetővé, ami a hazai szociológiai és szociográfiai hagyományok rehabilitálása mellett a nyugat európai történetíró irányzatok, elsősorban az Annales-iskola szellemiségének az erdélyi magyar történetírásba való behatolását tette lehetővé. A szabadabb légkör a határátlépést is megkönnyítette, így például Imreh Istvánnak is alkalma nyílt arra, hogy 1967. október végén és november elején egy-egy hetet Prágában és Pozsonyban töltsön.²⁶

20 Uo. 1337.

21 IMREH István: *Válasz Böződi Györgynek*. Igaz Szó IV(1956). 11. sz. 1666–1670.

22 Uo. 1669.

23 PATAKI József: *Eredmények és feladatok a székelyek történeti múltjának feltárásban*. *Korunk* XVI(1957). 2–3. sz. 329–334.

24 A *Korunkra* vonatkozóan lásd *Romániai magyar irodalmi lexikon*. III. Főszerk. DÁVID Gyula. Kriterion, Buk., 1994. 112–121.

25 A késést mindenekelőtt a belső politikai légkörnek az 1950-es évek végén, főként 1959 után jelentkező ideiglenes megromlása indokolja. NAGY: i. m. 29.

26 „Jóska [ti. Pataki József] lelke! Üdvözlök s kérlek add át üdvözlömet Jakó Zsigának és Fr. [ti. Francisc] Pallnak is. Egy hét Prágában, egy Pozsonyban. Ez a munkatervem. A prágai levéltárak nem ontották az anyagot, de sokat tanultam, láttam így is. Pozsony még hátra. Az igazi anyag kisvárosokban van, ahová most el sem juthatok. Sok-sok igaz szeretettel ölel Pista”. EME Kézírtára, Pataki József kézírathagyatéka, 11. doboz, Imreh István Pataki Józsefhez küldött levele, 1967. november 2. Egyébként épp az 1960-as években Pataki József is részt vett egy csehszlovákiai kiránduláson, melynek során – valószínű, hogy nem belső indítatásból, hanem a később elkészítendő beszámoló miatt – jegyzeteket is készített. Többek között Olomouchban is megfordult. A városról a következőket jegyezte fel: „Szép, fejlett város igazi történelmi levegővel, amely egész múltjára rányomta bélyegét.

Talán ettől az úttól sem független, hogy Imreh István 1968-ban²⁷ és 1969-ben²⁸ a helytörténetírás fontosságáról értekezett. A „monografikus szociológia” módszereire alapozó váraljai tapasztalat miatt, a regionális kutatások jelentőségének felismerése korántsem volt új keletű Imreh István gondolkodásában.²⁹ A „helytörténetírás” azonban fogalmi szinten az 1960-as évek végén került írásainak központi terébe. Ehhez az első, 1963-as olomouci nemzetközi helytörténeti konferencia, illetve az erről tudósító Ila Bálint³⁰ és Benda Kálmán által írt beszámoló,³¹ továbbá a helytörténeti kutatások nyugat-európai országokban való módszertani megújulása járult hozzá. A felsoroltak mellett, Imreh Istvánnak a helytörténetírás fontosságáról értekező írásaira hatással volt Mályusz Elemérnek az újkori helytörténeti munkák elkészítéséhez útmutatóul szolgáló programadó írása³² és a „népiségtörténet” mibenlétét összefoglaló, 1931-ben publikált tanulmánya is, jóllehet ezekre utalás nem történik.³³

Imreh István abból indult ki, hogy a pusztá kíváncsiság, az „önismeret” igényének kielégítése mellett a helytörténetírás társadalmi feladatoknak is eleget tesz, hiszen fontos szerepet játszik az ismeretterjesztésben, a nemzeti hagyományok ápolásában, az oktató-nevelő munkában a „politikai öntudatosulásban”, de egészen konkrét gyakorlati célok megvalósításában is.³⁴ Úgy vélte, hogy a történészeknek szükségképpen válaszolniuk kell ezekre az igényekre, annál is inkább, mivel a materialista történelemfelfogás, a szociológiai szemlélet és az Annales-iskola hatására szakmai körökben is jelentős szemléleti fordulat zajlott le.³⁵ Ennek révén az állam és egy szűk hatalmi elit múltja helyett a társadalom egésze és az anyagi életviszonyok kutatá-

Gyönyörű barokk épületek, nagyméretűek és harmonikusak. Volt miben gyönyörködni – világi és egyházi építkezési emlékekben –, jól látszik, hogy egy időben nagy központ volt és innen igazgatták a Habsburgok birodalmát. EME Kézirattára, Pataki József kézírathagyatéka, 11. doboz, 142. tétel.

- 27 IMREH István: *A szülőföld múltjának varázsa. A helytörténet-írás néhány kérdéséről*. Előre XXII(1968). 6494. sz. 3.
- 28 Uő: *Múltismeret és helytörténet*. Korunk XXVIII(1969). 4. sz. 503–510 (a továbbiakban IMREH: *Múltismeret*).
- 29 Imreh István – fentebb már hivatkozott – 1943-as írásában a falutörténet mellett a tájkeret vizsgálatának szükségességéről is említést tett: „Szükségük van a kevésbé feldolgozott részleteknél vállalkozókra, azok tovább viszik azokat. Minderre szükségünk van azért, mert a célunk ma már túlnőtt e falu tanulmányozásán és a tájkeretnek a vizsgálatával próbálkozunk”. IMREH: *Közigazdászok Bálványosváralján* 11.
- 30 Ila Bálint Mályusz Elemér település- és népiségtörténeti iskolájának kiemelkedő tagja volt, Gömör megyéről írott négykötetes monográfiája a Mályusz által szerkesztett *Magyarország és Nemzetiség. Tanulmányok a Magyar Népiségtörténet Köréből* című sorozatban jelent meg, melyben Szabó István Ugocsa megyéről szóló monográfiája is napvilágot látott. Lásd SZABÓ István: *Ugocsa megye*. MTA, Bp., 1937; Ila Bálint: *Gömör megye*. I–IV. MTA, Bp., 1944–1976.
- 31 Ila Bálint: *Az olomouci helytörténeti konferencia*. Levéltári Szemle XIV(1964). 1–2. sz. 174–189; BENDA Kálmán: *Az olomouci nemzetközi helytörténeti konferencia*. Századok XCVII(1963). 6. sz. 1437–1438.
- 32 MÁLYUSZ Elemér: *A helytörténeti kutatás feladatai*. Századok LVIII(1923–1924). 1–6. sz. 538–566.
- 33 Uő: *A népiség története = A magyar történetírás új útjai*. Szerk. HÓMAN Bálint. Magyar Szemle Társaság, Bp., 1931. 237–269.
- 34 IMREH: *Múltismeret* 505.
- 35 Az összefüggések miatt talán érdemes utalni arra, hogy a szociológia módszerei az Annales-iskola képviselőinek szemléletében is jelentős helyet foglaltak el, és Mályusz Elemértől sem voltak idegenek. Utóbbira vonatkozóan lásd BENDA Gyula: *Történelem és szociológia. Mályusz Elemér történetírása a két világháború között* = Uő: *Társadalomtörténeti tanulmányok*. Ósiris, Bp., 2006. 77–81.

sa került előtérbe, ami a tömegjelenségek vizsgálatának igényét és a „népiségtörténet” térhódítását eredményezte.³⁶ Az egyedivel szemben az ismétlődő jelenségek vizsgálata Imreh István szerint egyrészt a kutatási terep szűkítését teszi szükségessé, másrészt új módszerek, mindenekelőtt a statisztikai eljárások alkalmazását igényli.³⁷

A gazdasági és társadalmi folyamatok kutatását előtérbe helyező helytörténetírást szorgalmazó Imreh István számára a „helytörténet” és az „agrártörténet” elválaszthatatlan fogalmakká váltak. A mezőgazdasági szakműveltség terjesztését célul kitűző *Falvak Dolgozó Népében*³⁸ megjelent *Mezőgazdaság és történelem* című cikksorozata ezt szépen illusztrálja. A rovat első darabjában³⁹ kifejtette, hogy már a „polgári” történetírók némelyike által is felismert jelentőségű agrártörténet súlya és jelentősége növekvőben van, amit az magyaráz, hogy „minden olyan probléma, amely létünk alapjait érinti, kiváltja a kérdés múltja iránti érdeklődést is,” s az élelmiszerhiány éppen ilyen természetű gondja az emberiségnek.⁴⁰ Vallotta, hogy a mezőgazdasági történetének feltárása a jelen megértéséhez visz közelebb, hiszen szilárd meggyőződése szerint „napjaink társadalmá is szerves fejlődés eredménye. Nem a semmiből született. Múltja, előzménye van, s ez meghatározza. Medret kínál a jelennek és feltételeket szab a jövőnek [...] történeti műveltség hiányában könnyebb tehát hibázni, a divatot erőszakolónak elbotlani”.⁴¹ A kutatási eredmények lehetséges hasznosításának vonatkozásában Imreh tételesen is utalt többek között arra, hogy a napirenden lévő közigazgatási reform során⁴² „okos, célszerű termelési övezetek

36 A Mályusz Elemérhez (s némiképp Hóman Bálinthoz is) kötődő fogalmat ezen írásában Imreh István is használta, de nem egy meghatározott történetírói iskolát, hanem egy, a gazdaság- és társadalomtörténeti jelenségeket előtérbe helyező történetírói látásmódot értett alatta. Így nem meglepő, hogy a „népiségtörténetet” az Annales-iskolával hozta kapcsolatba. „Hivatkoznunk kell az Annales köré tömörülő francia historikusokra is, hiszen elveik, mind kutatói gyakorlatuk a népiségtörténet térhódítását példázzák” – írta. IMREH: *Múltismeret* 506.

37 Egyed Ákos a *Korunk* 1969. évi 4. számában – épp abban, melyben Imreh István a múltismeret és helytörténet kapcsolatát járta körül – Székelyföld megismerésének forrásairól, pontosabban a kapitalista korszak agrártörténetének feltárását szolgáló forrásokról érkezett. Miután a székelység 1848 előtti agrártörténetét (hivatkozva Imreh István munkáira) viszonylag jól dokumentálnak ítélte, a forradalom és az első világháború közötti időszak agrártörténetének feltárását tartotta sürgető feladatnak. Ehhez a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet kutatása terén elért eredményeket megfelelő kiindulópontnak ítélte. Úgy vélte, hogy „a két utolsó évtizedben ez a rész tudomány [ti. az agrártörténet] nagyot lépett előre jórészt annak köszönhetően, hogy népesebb kutatógárdája több tagjának sikerült megtalálnia az agrártörténet helytörténeti jellegű, sokoldalú forráshasználásra alapozó eredményes módszerét. Ennek kimunkálásában [...] Imreh István ért el számottevő eredményt”. EGYED Ákos: *A Székelyföld megismerésének forrásai*. *Korunk* XXVIII(1969). 4. sz. 515.

38 A folyóiratról lásd bővebben: *Romániai magyar irodalmi lexikon*. I. Főszerk. BALOGH Edgár. Kriterion, Buk., 1981. 545–548.

39 IMREH István: *Mezőgazdaság és történelem*. Falvak Dolgozó Népe X(1968). 22. sz. 4–5 (a továbbiakban IMREH: *Mezőgazdaság és történelem*).

40 Uo. 4.

41 Uo.

42 Arról az 1968-as megyerendezésről van szó, melynek következtében – többek között – a mai Maros, Hargita és Kovászna megye is létrejött. Lásd NOVÁK Csaba Zoltán–TÓTH-BARTOS András–KELEMEN Kálmán Lóránd: *Újjászülés, Háromszékből Kovászna. Kovászna megye megszervezése és intézményesülése 1968–1972*. Háromszék Vármegye Kiadó–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2013.

kialakításánál pedig igen hasznos lehet egy-egy tájegység fejlődéstörténetének ismerete”.⁴³ Imreh István az agrártörténészek és az agrárértelmiségiek közötti párbeszéd hiányáról is panaszkodott. Szava termő talajra hullt, cikkére válaszolva fejtette ki Nagy Miklós agrármérnök (aki egyébként ekkor a *Falvak Dolgozó Népe* mezőgazdasági rovatának szerkesztője volt) azon véleményét, mely szerint „élővé kell tenni a kapcsolatot a múltat vizsgáló történészek és a jövőnek dolgozó szakkáderek, mezőgazdasági érdeklődésű értelmiségiek között”.⁴⁴ E mondat a „sociologia militans” atyja, Dimitrie Gusti szájából is bármikor elhangozhatott volna.

Hogy a hely- és agrártörténet-írás mennyire illeszkedik a székely múlt feltárásának programjába, azt Imreh István 1970-ben megjelent *Az agrártörténet-írás és a székely múlt megismerése* című írása jelzi,⁴⁵ melyben az agrártörténetet különböző tudományterületet integráló részdiszciplínának tekintette. Számolva a tudományok differenciálódásának jelenségével, ki-fejtette, hogy a helytörténeti jellegű kutatások számára igen jó lehetőséget kínál az önálló agrártörténet abban az esetben, ha a tudományfejlődés másik korszerű irányzatának, a komplex kutatás követelményeinek is eleget tesz. Úgy gondolta, hogy miután „mindenik tudományág ugyanazt az egyetlen, egységes társadalmi valóságot elemzi”,⁴⁶ az agrártörténeti megközelítéshez a társadalomtudományok (kiváltképpen a szociológia és a néprajz), sőt a természet- és agrártudományok tudásanyagának és módszereinek kamatoztatása is szükséges.⁴⁷ „Az agrártörténetben tehát különböző medrekől folynak együvé az ismeretek, s benne nem csak egyszerűen összegződnek, hanem a dialektikus szintézisnek megfelelően átfogóbb, minőségileg új szemlélet hoznak létre”.⁴⁸

Az 1970-es évek a romániai magyar történetírás leggyümölcsözőbb évtizede volt, amihez a magyar nyelvű publikációs fórumok megszaporodása mellett a bukaresti Nicolae Iorga Történettudományi Intézet Nemzetiségi Osztályának létrehozása is nagymértékben hozzájárult, még akkor is, ha az nem tudta pótolni a Bolyai Tudományegyetem megszüntetésével (1959) hátramaradt űrt.⁴⁹ Demény Lajos a Nemzetiségi Osztály igazgatójának minőségében a *Korunk* 1971-es évfolyamában az intézet munkatervét vázolta.⁵⁰ Ebből kitűnik, hogy az irányítására bízott szakosztály a magyar–román kapcsolatok feltárását tűzte ki elsőrendű feladatául. Ebbéli munkáját pedig a Kolozsvári Régészeti és Történeti Intézettel, illetve a Babeş–Bolyai Tudományegyetemmel szoros együttműködéssel kívánta végezni. A Nemzetiségi Osztály te-

43 IMREH: *Mezőgazdaság és történelem* 5.

44 NAGY Miklós: *Múlt – jelen – jövő*. Falvak Dolgozó Népe X(1968). 31. sz. 5. Nagy Miklós egyébként annyira bízott a sikerben, hogy „rémképek” is felsejlettek lelki szemei előtt: „Nem lehet kétséges, hogy egy új történelmi fejezet alig megkezdett mezőgazdaságban, mint amilyen a romániai szocialista mezőgazdaságunk, vannak a gazdaságtörténeti ismeretek felhasználásánál fontosabb és sürgetőbb teendők is. Nem akarunk átteni a lovon s most egyszerre azt tűzni ki célul, hogy boldog-boldogtalan essék neki a gazdaságtörténeti munkák olvasásának s feledkezzék meg arról, hogy holnap uborkát is kell szedni, az arankafoltokat is meg kell permetezni, de még aratni is kell”.

45 IMREH István: *Az agrártörténet-írás és a székely múlt megismerése*. Aluta II(1970). 1. sz. 157–167 (a továbbiakban IMREH: *Agrártörténet-írás*). Imreh István egy ehhez tartalmában nagyon hasonló írást jelentetett meg ugyanebben az évben a *Megyei Tükör* hasábjain. Lásd Uő: *Agrártörténet-írás*. *Megyei Tükör* 1970. november. 15. 1.

46 Uő: *Agrártörténet-írás* 157.

47 Uo. 158.

48 Uo. 160.

49 NAGY: i. m. 29–30.

50 DEMÉNY Lajos: *Nemzetiségtörténeti munkaprogram*. *Korunk* XXX(1971). 8. sz. 1129–1132.

vékenysége a székelység múltjának feltárása vonatkozásában is releváns, hiszen ehhez kötődik a *Székely oklevéltár* új sorozatának elindítása (melyre a kolozsvári egyetemen oktató Pataki József irányításával került sor), és a *Tanulmányok a Székelyek Történetéből* című tanulmánykötet-sorozat elindításának szándéka is, melynek gondozója Imreh István lett volna.⁵¹ Utóbbi egy színvonalas összefoglaló megírását volt hivatott előkészíteni: „*öt hat év távlatában talán sikerül egy átfogó székely történetet megírni*” – adott hangot reményeinek Demény Lajos.⁵²

Az 1970-es évek második felében és az 1980-as évek elején Egyed Ákos több írást is megjelentetett, melyekben az Imreh István által is felkarolt helytörténetírást szorgalmazta, gondolta tovább.⁵³ Az 1980-as évek beszűkülő politikai környezetében a történetírás, s kiváltképpen a nemzetiségi történetírás, szorítóba került, így az elkezdett munkák egy része abba maradt, mások pedig a rendszerváltást követően láttak napvilágot. A kolozsvári egyetemen a magyar nyelvű történelemoktatást 1983-ban felszámolták. Az egyetem magyar oktatóit nyugdíjazták, és a diákok felvételénél kimondatlanul is a *numerus clausus* elve érvényesült.⁵⁴ A rendszerváltás után a székelység múltjának feltárására vonatkozó elképzelések a korábbiaktól eltérő alapállásból születtek. Imreh István például a székely nemzetépítés újonnan kibontakozó jelenségére reflektálva, a korábbiakhoz képest erőteljesebb hangsúlyt helyezett a székelység erdélyiségére, magyarsághoz való tartozására és európai beágyazottságára. „*Súlyos felelősség terbel bennünket, historikusokat azért, hogy nem hangsúlyoztuk, nem mondtuk, írtuk, hirdettük eléggé azt az igazságot, hogy a partikuláris székely normarend valójában európai, magyarországi, erdélyi forma, nem kuriózum, nem páratlan csoda, hanem egy feudális strukturális jellegzetesség itteni tartósabb fennmaradása. A középkori, újkor eleji európai fejlődésnek ugyanis törvényszerű meghatározó vonása, hogy az országok, a nagyobb területi egységek valójában kis tartományok, régiók laza konglomerátumai voltak. Európa tele volt ősi szokásjogot őrző völgyekkel, hegybátakkal,*

51 Uo. 1131. Az említett mellett Demény még két tanulmánykötet-sorozatot látott ekkor „*kirajzolódni*”. A *Tanulmányok az Erdélyi Magyar Feudáliskori Művelődés Múltjából* című sorozat gondozójául Jakó Zsigmondot szerette volna kinevezni, a *Tanulmányok az Erdélyi Magyar Újkori és Legújabb Kori Művelődés Történetéből* című sorozat szerkesztőjeként pedig Jordáky Lajos látta volna szívesen.

52 Uo. 1132. 1980-ban jött el a számadás ideje. A *Korunk* 1981-es évkönyvében Demény Lajosnak lehetősége volt arra, hogy korábbi írására az elmúlt évek tapasztalatainak tükrében reflektáljon. Ekkor a tervek és a megvalósítások mérlegét pozitívnak ítélte, mi több, a székelyek és a Székelyföld történetének feltárása terén elért eredményeket érdemesnek tartotta külön kiemelni. Az volt a benyomása hogy „*ma már mindjobban körvonalazódik a székely-magyarság régen várt történetének összefoglaló megírása, s nem csupán az igény és a széles társadalmi elvárás, hanem a megvalósítás szintjén is*”. Megállapítását nyilván a Kriterion Könyvkiadó által megjelentetett „fehér könyvek” sorozat székelységre vonatkozó kötetekre, illetve a *Székely oklevéltár* új sorozatának már elkészült, megjelenés előtt álló első darabjára alapozta. Uő: *Nemzetiségtörténeti munkaprogram = Korunk Évkönyv 1981*. Szerk. RÍTOÓK János. Kvár, 1981. 53.

53 Lásd EGYED Ákos: *Jegyzetek a helytörténet-kutatásról különös tekintettel a falutörténetre. A kutatómunka alapjai*. Művelődés XXX(1977). 5. sz. 27–28; Uő: *Jegyzetek a helytörténet-kutatásról különös tekintettel a falutörténetre. A falutörténet és művelői*. Művelődés XXX(1977). 6. sz. 11–13; Uő: *Művelődéstörténet-írásunk útjai*. Korunk XXXVII(1978). 3. sz. 196–204; Uő: *Tájtörténetírás = Népismereti Dolgozatok*. Szerk. Kós Károly–FARAGÓ József. Kriterion, Buk., 1981. 7–16. Egyed Ákos a helytörténetírás leginkább jellemző formája, a falutörténet helyett vagy pontosabban mellett, a tájtörténet-írás előnyeire hívta fel a figyelmet, ugyanis azt „gazdaságosabbnak” s a romániai viszonyokhoz különösen alkalmasnak tekintette. Uo. 9.

54 PÁL: i. m. 47. Imreh István a nemzetiségi oktatók közül egyike volt azoknak, akik legtovább az egyetemen maradtak, maradhattak. 1983-ban docensi minőségben helyezték nyugállományba.

fennstíkokkal, tradíciók, privilégiumok jussán saját artikulusaikra, paragrafusaikra hagyatkozó és esküvő embercsoportokkal” – vallotta 1992-ben.⁵⁵

KÖVETKEZTETÉSEK HELYETT

A székelység történetének feltárására vonatkozó tervek áttekintését talán illő a programoknál szerényebb, de annál kézzelfoghatóbb megvalósítások számbavételével zárni. E tekintetben is hagyatkozhatunk Egyed Ákos kezdésként idézett helyzetértékelő írására. Eszerint a székely eredetkérdés tekintetében nem történt előrelépés, a későbbi korok kutatása kapcsán azonban jelentős eredmények születtek. Egyed Ákos mindenekelőtt a Kriterion Könyvkiadó által román és magyar nyelven egyaránt megjelentetett *Székely felkelés 1595–1596* című kötetet említette,⁵⁶ melynek tanulmányai a 16. századi székely történelem fontos kérdéseit tárgyalják, adalékokat szolgáltatva az archaikus székely társadalom felbomlásának körülményeiről is. Imreh István kutatásainak eredményei révén a székely faluközösség megismerésének vonatkozásában volt jelentős az előrelépés. A székelység 1848–49-es forradalomban játszó szerepét illetően pedig Egyed Ákos munkái eligazítóak. 1987-ben Egyed Ákos ezek mellett még említést tett a Habsburg-ellenes összeesküvésben részt vevő székely vezetők kivégzéséről szóló Téka-kötetről,⁵⁷ továbbá a Pataki József és Demény Lajos által szerkesztett *Székely oklevéltár* új sorozatának megjelent első két darabjáról.⁵⁸

“FOR A MARXIST SZEKLER HISTORY” PROGRAMMATIC WRITINGS FROM SOCIALIST ERA

Keywords: *István Imreh, historiography, Szeklers, socialism*

The work of István Imreh (1919, Sâncraiu/Sepsiszentkirály–2003, Cluj-Napoca/Kolozsvár) about the exploration of the history of the Szeklers is outstanding in a number of ways. We refer to his studies on economic and social history of Szeklerland, his decades long engagement with teaching that resulted in a number of disciples, and also to the programmatic writings aiming at the systematic exploration of Szekler history. In my paper, I undertake to present these latter works. This choice is not an arbitrary one. Although, a number of István Imreh’s contemporaries and colleagues (such as Zsigmond Jakó, Ákos Egyed, Elek Csetri, Lajos Demény) had expressed their opinion about the situation of the historiography of the nationalities, I focus on Imreh’s writings about Szekler history as they are unique in their deliberate and consistent nature. Moreover, Imreh’s writings apparently served as reference, too.

55 IMREH István: *Székely történelem-magyar történelem*. Helikon III(1992). 1. sz. 4.

56 *Székely felkelés 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei*. Szerk. BENKŐ Samu–DEMÉNY Lajos–VEKOV Károly. Kriterion, Buk., 1976.

57 *Székely vértanúk: 1854*. Vál., bev. és jegyz. KÁROLYI Dénes. Kriterion, Buk., 1975.

58 NAGY: i. m. 29. Lásd *Székely oklevéltár. Új sorozat. Udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek*. I–II. 1569–1597. Közzéteszi DEMÉNY Lajos–PATAKI József. Kriterion, Kvár, 1983–1985.

„PENTRU O ISTORIE MARXISTĂ A SECUILOR”
SCRIERI PROGRAMATICE DIN PERIOADA SOCIALISTĂ

Cuvinte-cheie: *István Imreh, istoriografie, secuime, era socialistă*

Cunoașterea și cercetarea aprofundată a istoriei secuimii a avut o importanță majoră în activitatea lui István Imreh (1919, Sâncraiu–2003, Cluj-Napoca). Ne referim la lucrările istoricului despre economia și societatea din Secuime, la activitatea sa didactică desfășurată timp de mai multe decenii, având ca rezultat formarea mai multor discipoli, precum și la scrierile programatice privind cercetarea sistematică a istoriei secuilor. Scopul lucrării noastre este prezentarea acestor ultime aspecte. Nu întâmplător am recurs la analiza textelor lui Imreh, deoarece lucrările sale referitoare la istoria secuilor par a fi extrem de bine gândite și consecvente, care au servit drept referință, cu toate că mulți contemporani ai lui István Imreh (de ex. Zsigmond Jakó, Ákos Egyed, Elek Csetri, Lajos Demény) au avut o părere bine definită despre sarcinile istoriografiei minorităților naționale.

KÉPJEGYZÉK/LIST OF ILLUSTRATIONS/LISTA ILUSTRĂȚIILOR

1. A fénykép 1976 szeptemberében Jakó Zsigmond lakásán készült. A társaság Jakó Zsigmond 60. születésnapjának megünneplése alkalmából gyűlt össze./The photograph was taken at Zsigmond Jakó's apartment. The group came together for celebrating Zsigmond Jakó's 60th birthday./Fotografia a fost făcută în locuința lui Zsigmond Jakó. Grupul s-a întrunit cu ocazia aniversării a 60 de ani ai lui Zsigmond Jakó./Felső sor, balról jobbra/Upper line, left to the right/Sus, de la stânga la dreapta: Fazoli Sándor, Egyed Ákos, Vajda Lajos (?), Csucsujá István, Palkó Attila (?), Kiss András, Pataki József, Imreh István, Szabó T. Attila, Demény Lajos, Csetri Elek, Nagy Géza. Középső sor/Middle/În mijloc: Dani János, Bitay Ilona, Jakó Zsigmond, Jakóné Barabás Margit, Bodor András. Alsó sor/Lower line/Jos: Kovács András, Jakó Klára, Sipos Gábor, Vekov Károly.⁵⁹

59 A fényképrért, illetve az alkalom és a képen lévő személyek azonosításában nyújtott segítségéért Sipos Gábornak tartozom köszönettel.

BOTH NOÉMI ZSUZSANNA